

Tudományosélet.

Egy új Kossuth-könyv. — Az Ungarische Jahrbücher. — Tudomány és politika. — Amiel és Petőfi. — Lengyel hitvallás a magyar történeti lélekről.

Mazzini e Kossuth címen egy olasz nyelvű kötet jelent meg Flórenchben: újabb terméke annak a kölcsönös és fokozódó tudományos és kulturális érdeklődésnek, mely a magyar és olasz szellemi életet újabban összeköti. A könyv szerzője Kastner Jenő, a pécsi egyetemen az olasz irodalomtörténet tanára, aki mióta ezt a második magyarországi olasz tanszéket felállították, egy kis olasz szellemi központot fejlesztett ki Pécsen. Az ő tudományos működésével indult meg nálunk az olasz irodalom és főleg az olasz-magyar szellemi kapcsolatok történetének rendszeres kutatása, mert előtte az olasz filológia terén itthon csupán szórványos, szervesetlen részlettanulmányok jelentek meg. Igaz, hogy a háború óta külön folyóirat, a Zambra Alajos szerkesztette *Corvina* áll a magyar-olasz irodalomtörténeti kutatók rendelkezésére s így megvan az a szerv is, melynek segítségével a kutatás rendszeresen kifejlődhet.

Kastner korábban a magyar irodalomban jelentkező olasz hatások kutatásában szerzett jelentős érdemeket, újabban a magyar szabadságharc és emigráció olasz kapcsolatairól közölt több tanulmányt. Új könyvét, melyet most a Gentile és Menghini vezette *Studi e documenti di storia del Risorgimento* c. vállalatban adott ki, az idealista forradalmár Mazzini és Kossuth Lajos viszonyának szentelte és bár a könyv inkább okmánypublikáció, mint történelmi tanulmány, a hozzáfűzött kommentár kellő világításba helyezi a szabadság két harcosának egymáshoz való viszonyát. A Nemzeti Múzeum Kossuth-levéltárából előkerült Mazzini-levelekből és egyéb okmányokból kiderül, hogy Kossuth eleinte óvatos volt az európai népek közös szabadságharcát tervező fanatikus republikánus Mazzinivel szemben, mert Szavóját is kimélni akarta. Később

mind jobban belemelegedett a barátságba, de az egész vállalkozás anyagi eszközök híján és a kedvezőtlen francia-angol konjunktúra miatt összedőlt. A Mazzini-korszak csak egyetlen fázisa annak a sok sikertelen próbálkozásnak, mellyel Kossuth az Ausztriától független Magyarországot megteremteni akarta.

*

Az *Ungarische Jahrbücher*nek már a IX. évfolyama fekszik előttünk. Ez a nagymúltú folyóirat, melyet Gragger Róbert alapított és melyet csekély magyar hozzájárulással a porosz tudományos világ tart fenn, igen nagy érdemeket szerzett már a magyarság külföldi ismertetése terén. Másrészt a benne és testvérvállalatában, az *Ungarische Bibliothek*ben közölt tanulmányok magát a hungarológiát is jelentékenyen előbbre vitték. Ebben a kötetben is nagy élvezettel olvassuk a főszerkesztő Farkas Gyula dolgozatát Vörösmarty újabban felfedezett ifjúkori német regetőredékéről, Tremel Lajos nagyszabású tanulmányát az oláh nyelv korai magyar kölcsönszavairól, melyről már e helyen, mikor egyes részeit előadásalokban hallottuk, beszámoltam. Kitűnő szolgálatot tesz a nagyterjedelmű recenziós rovat is, melyben száz meg száz magyar nyelvű vagy magyar vonatkozású külföldi tanulmányt ismert a szerkesztőség.

De kevésbbé örvendetes dolgok is akadnak: így Moór Elemérnek a magyar-német nyelvhatár telepedéstörténetéről írott tanulmánya, melyben a különben hasznos történeti anyag ismertetését a szerző dilettáns nyelvészeti elucubratiókkal tarkázza. Egy-egy fölényes mondat, rögtönzött etimológia és Gombocz Zoltán, Melich János, Pais Dezső és mások munkássága elintéztetett! Moór Elemér tudománytalanak tartja mindazt a munkát, melyet a magyar nyelvészek és történészek Anonymus magyarázása körül és a honfoglaláskori magyar föld etnográfájának megállapításában kifejtettek. Az ő tudománya szilárdabb alapokon nyugszik: azon a látnoki és körül-

belül már 50 éve elavult megállapítás, hogy a magyar földön eredetileg minden szláv volt. Bogát is szláv, Bors is szláv, Doboka is szláv, Szalók is szláv, Bojta is szláv, Zombor is szláv s a bizonyíték mind erre a szerző tudományos tekintélye. A papirus türelmes és nem nehéz ráfogni Borsra, hogy ő csak Boris származéka (hogy a magyarban efféle rövidülés ismeretlen, az nem számít). De így Árpád, Tühütüm, Szultán neveiről is kimutatható, hogy a Rapant, Tót és Szelin nevekből keletkeztek. Csakhogy ez a Magyar Adorjánféle nyelvészek módszere, kiknek elég két név hasonló hangzása, hogy a *tótok* és *talárok* rokonságot vitassák. A nyelvész európai módszerei szerint előbb a már meglévő magyarzatokat kellene megcáfolni: Gombocz-Melich etimológiai szótárának adatai és Melichnek a honfoglaláskori Magyarországról írott gyönyörű logikával és természetes érveléssel felépített tanulmánya mellett fölényes hallgatással elmenni eddig csak Csehországban és Romániában volt divatos, ott sem mindenütt.

Az ilyen tanulmányok semmiesetre sem emelik az *Ungarische Jahrbücher* nivóját. Az efféle kijelentésszerű tudománynak csak Romániában van hatása, ahol már Jorga, sőt még a különben aránylag józan Draganu is tekinthetőként idézik Moór Elemért, mint aki ugyancsak elintézte az oláhoknak kellemetlen magyar nyelvészeket!

Nem vall egészséges tudományos gondolkodásra az *Ungarische Jahrbücher* egy másik munkatársának, a különben európai híru német Markwartnak a módszere sem, ki most közölt tanulmányában pl. a magyar turkológus Németh Gyula eredményeit felhasználva a magyar tudós nevét csak ott idézi, ahol polemizálni kegyeskedik vele... Mindkét esetben valami hiba van a tudományos illendőség körül.

*

Mindezt nem azért írjuk, mintha a tudományos igazságot nemzeti szempontok szerint óhajtanók nyirbálni, feldíszíteni vagy elhallgatni. A nemzetet, nézetünk szerint, csak a jóhiszemű tudományos igazság kijelentésével lehet szolgálni. Az igazságot a politika kedvéért elferdíteni vagy elhallgatni árusítás, ami, sajnos, napjainkban eléggé divatos bűn, még pedig nem annyira nálunk, mint inkább a szomszédos országokban. Nem is szólva az oláhok köz-

ismert dákoromán dogmájáról, melynek érdekében odaát az igazságon állandó erőszak tétetik, csak egy esetet akarunk megemlíteni, mely az objektívításáról híres német földön történt meg. Egy magyar nyelvész, ki az elszakított Nyugat-Magyarország neveivel foglalkozva kimutatta néhány névről, hogy a német helynevek a magyar őstelepülők neveiből keletkeztek, beküldötte cikkét egy osztrák-német *tudományos szaklapba*, melynek szerkesztőjével jó viszonyban állott. A szerkesztő megköszönte és — visszaküldte a kéziratot azzal a megjegyzéssel, hogy a cikknek teljesen igaza van (eddig terjed a tudományos objektívítás), de miután a német nemzeti eszmére nézve kedvezőtlen adatokat tartalmaz, nem közölheti lapjában.

*

A vidéki doktori értekezések között említésre méltónak találom Szigethy Vilma Amiel-tanulmányát.¹ Bár a tanulmány francia nyelvvezete kissé barbár, csak örülhetünk annak, hogy Szegeden letettek arról a maradi felfogásról, hogy a tudományt az egyetemen csak magyar nyelven szabad művelni. Ma már elmúlt az az idő, amikor a magyar nyelv létezését efféle tilalmakkal kellett alátámasztani. Inkább azzal kellene törődnünk, hogy a külföldi szakirodalom minden életnyilvánulásunkról tudomást szerezzen, mert a tudományos munkánál nincs becsebb nemzeti propaganda.

Szigethy Vilma tanulmányában Amielnek, a genfiak kedvenc írójának, a nagy lelki mélységeket feltáró híres *Journal Intime* szerzőjének fordítói működését tanulmányozza, különös súlyt helyezve Petőfi-fordításaira. A könyvben talán kevésbé sikerült Amiel kozmopolita érdeklődésének rajza, mint inkább az új és ismeretlen adatok felkutatása. A dolgozat főérdeme abban áll, hogy egyrészt Amiel és a magyar Meltzl Hugó levelezését, másrészt Amielnek a magyarokra vonatkozó kiadatlan feljegyzéseit is részletesen ismerteti s így eléggé bepillanthatunk e nyugtalan szellem műhelyébe. Petőfi-fordításai különösebb érdekekkel nem bírnak, azokat inkább az egykorú művelt európai szellem érdeklődésének mértéke gyanánt foghatjuk fel. Amiel

¹ H. F. Amiel traducteur. Son'européanisme littéraire. Ses relations avec la Hongrie. Szeged, 1929. Études françaises p. p. l'Institut Français de l'Université de Szeged.

esete is igazolja, hogy a francia versesel külföldi költők asszimilálására képtelen, a legszebb, legzamatosabb nyelvezet halvány sablonként üt ki az utánzatban. Baranyai, Kastner, Bouvier közlései után ez értekezéssel most már lezártnak tekinthetjük Amiel és a magyar irodalom kapcsolatainak problémáját.

*

Lengyel egyetemi tanárok látogatják Budapestet és kettejük a Történelmi Társulatban előadást is tartott. Godlewski Mihály krakkói püspök és egyetemi tanár, ki 1915-ben többedmagával titkos bizottságot alakított a hadifogoly magyarok felségítésére, a magyar történelem tanulására hivatkozva lelkes szavakkal fejezte ki bizalmát a magyar nemzet jövője iránt s ezt bizony jól esett hallanunk a kétkedés napjaiban. A betegsége miatt otthon maradt kollégája, Kutrzeba Szaniszló felolvasását egy másik professzor tartotta meg; rövid összefoglalást kaptunk a lengyel politikai fejlődésről, mely sajátos módon a nyugattal ellentétes irányban alakult, mert míg nyugaton az abszolút monarchia győzött, Lengyelországban a nagyszámú nemesség ereje nőtt meg az uralkodó hatalom rovására.

Október első hetében a budapesti egyetem német-magyar tudományos hetet rendez; a boroszlói egyetem tanárai adják vissza a magyar professzorok látogatását és 36 előadást tartanak az egyetem különböző karain. A tanácsere, mely a külföldön már mindenütt divatban van, ezzel az érdekes kísérlettel kezdődött meg minálunk. Nem kétséges, hogy mindkét részről haszonnal fog járnai a szellemi érintkezésnek ez a közvetlen formája.

Eckhardt Sándor.

Néhány szó Jorga folyóiratának magyar vonatkozásairól.

Két ember áll a bíróság előtt: a vádlott és a vádló. A vádlott nyelvét a bíróság nem érti és ő, ártatlanságának biztos tudatában, megelégszik azzal, ha a tárgyalás nyelvén ezt egyszerűen kijelenti, anélkül, hogy erősebben bizonyítaná. Minek? Ártatlansága, igaza annyira nyilvánvaló, hogy annak magától is ki kell derülnie. A vádlónak kapóra jön áldozata hallgatása, aki az ő szemeszedett hazug állításaira legfeljebb csak vállat von s válasza sem méltatja. A bíróság pedig a vádlónak ad igazat.

A bíróság a külföld; a vádlott a magyarság; a vádló a románság nevében Jorga, a bukaresti egyetem professzora, a Sorbonne meghívott előadója, a Revue Historique du Sud-Est Européen szerkesztője.

Az alábbiakban kiragadunk néhány példát ebből a folyóiratból, amely francia nyelven Bukarestben és Párizsban jelenik meg. A címe is olyan, hogy alkalmas a viszonyokat nem ismerő olvasó megtévesztésére. Dél-Kelet-Európa neve alatt a román szempont érvényesül, így természetesen a magyar vonatkozások tárgyalásánál is. Erdélyről szólva minden alkalmat megragad annak a hangsúlyozására, hogy ez a terület román terület s lakosait a magyarok mennyire elnyomták. «Ami a románokat illeti, ennek a nemzetnek nagy része Ausztria uralma alatt élt. Erdély anektált, de nem egybeolvadt része volt Magyarországnak. 1526 óta török fennhatóság alatt fennálló erdélyi fejedelemségben magyar vezetés alatt élt a szász polgárság és a többséget alkotó oláh lakosság». (1924. 35. l.) — «Az erdélyi oláh civilizáció három legfőbb képviselőjében, Klein Simonban, Sincal Györgyben és Major Péterben megvolt a latin eredet biztos, közvetlen, forradalmi érzéke, amely különösen megerősödött Rómában a Trajánoszlop és a római romok mellett; a latin kultúrának ezek az emlékei igen veszedelmesek voltak az osztrák-magyar uralom fennmaradására Erdélyben». (u. o.) — «Az ember Erdélyben is egy jobbágyság alatt levő országban van, amely jobbágyság a románok, de nemcsak a románok részére áll fenn... Ez középkori terület, ahol a kiváltságolt fajok a magyar és a szász; az utóbbiak nem tartoztak teljességgel a «szekek»-hez, a középkori politikai értelemben vett egyetemesség «sedes-eihez, hanem megosztották a románokkal a szolgaság jármát». (1925. évf. 229. l.)

Az erdélyi parasztról a következőket írja: «Az erdélyi paraszt valóban történelmi karakter; falusi ember, aki felett nem volt nemzetiségéhez tartozó uralkodó osztály. Egy bizonyos időben történelmi osztályt is alkotott, amely összevegyült rangban a magyar főnemesi osztállyal; ehhez tartozott Mátyás király is, apja a nagy Hunyadi János, a kereszties hadjáratok hőse és anyja révén is, aki Szilágyi volt; Silághi, a Salágiu nemességéből. Ez a paraszt a legutóbbi évekig idegen ura-

lom alatt élt, a magyar uralom alatt, amely több, mint ezer évig tartott». (1925. évf. 227. 1.)

Ezekből az idézetekből is láthatjuk, hogyan ragadnak meg minden lehetőséget, ahol hangsúlyozni lehet olyan valakinek a román származását — elsősorban természetes előszeretettel a Hunyadiakét —, akik, mint magyarok tűntek ki. De talán még jellemzőbb erre egy másik hely.

Hunyadi János szerencsétlen kimentelű 1448-i hadjáratához kapunk a Revue harmadik évfolyamában új adatot, amely hadjáratot eddig «csak tökéletlenül ismertük». Hunyadi János ebben a cikkben «a magyar állam szolgálatában álló oláh hős»-ként szerepel. (1926. 3. évf. 13. 1.) Az új adatként közölt levél akkor mutatja be a vezért és seregét, amikor átkelt a Dunán Cubinnál, «szerbül Kovin, magyarul Köve, — talán az oláh cheie, clavis, szoros után — (u. o. 19. 1.) és amely seregnek a magvát épen az oláh csapatok képezték, akik mindenkinél hiresebbek a törökkel szemben (u. o. 20. 1.), akik miatt azonban Hunyadi el is veszítette ezt a hadjáratát, de amiről természetesen az «új adat» mellett már nincs szó.

De nemcsak az oláh hősök állottak a magyar állam szolgálatában, a helynevek is tőlük származnak, az erdélyi területen, sőt délen Erdélytől nyugatra is, amint ezt előbb Köve esetében láttuk. A románoktól vettük át az erdélyi szervezetet is. A székelyek, amint a név is mutatja, a szék emberei, amely szék sedes, kerületi bíróság a román «judet» kölcsönnevése... — «A tanács, az öregek gyűlése meg-egyezik a román szervezet első formáival». (1928. 5. évf. 160. 1.) — Ezzel a kérdéssel kapcsolatban mondja Jorga Karácsonyi Új adatok és új szempontok a székelyek régi történetéhez című munkáját bírálva, hogy a székelyek élén álló seniorok, judices terrestres és principes exercitus- szervezet teljesen megfelel a románok szervezetének, tehát onnan került át. «Ez minden- esetre kevésbé impozáns, mint a gepida-székely elmélet, de egy kicsit igazabb». (1928. 5. évf. 97. 1.)

Ezzel szemben tőlünk nem kaptak a románok semmit sem; Magyarország mind a szellemi életben (1924. 1. évf. Jorga: La pénétration des idées de

l'Occident dans le Sud-Est de l'Europe), mind a művészetek terén csak a nyugati áramlatok pusztá közvetítője volt (1926. 3. évf. 166—168. 1.), nagy embe- reiket pedig ártatlanul végeztette ki az osztrák-magyar uralom. Itt elsősorban Mihály vajda, Vitéz Mihály esete körül folyik a vita, helyesebben csak folya, ha nem ietznék el nagyon egyszerűen román részről. Mihály vajda osztrák szolgálatban állott, amikor ártatlan kivégzetésével a legnagyobb oláh mártír lett. Most egy szerb tudós a bécsi állami levéltárból közli Mihály vajdának Ibrahim vezirhez írott szerb nyelvű levelét, amelyben a vajda fel- ajánlja szolgálatait a töröknek. Ez azonban megfosztaná Mihály vajdát eddigi nimbuszától, tehát ezt a levelet hamisnak nyilvánítják. (1927. 4. évf. 206—212. 1.)

De nem elég ez állításoknak kiáltó merészsége, fokozza őket a hang is. A dáciai román folytonosság kérdését tárgyalva Jorga a következőket mondja: «A magyar nacionalizmus is követni kezdte ezt a tudományos vitát, arra törekedve, hogy a csapatoknak (római) a III. században történt eltá- vozásának a dogmáját érvényesítse... Hunfalvy könyvétől kezdve a «román követelésről» — jellemző cím — egészen a Réthy által vallott hipotézisig az olasz pásztorok későbbi áttelepítéséről és a Karácsonyi által ismételt brutális tagadásig, ez a vita kedvelt tárgya volt egy megvalósíthatatlan politikai és nemzeti ideál szolgálatában álló történetírásnak...» (1924. 1. évf. 67—68. 1.) G. M. Sangiorgi Magyarországról szóló könyvéről pedig ezeket mondja: «A szerző — olasz újságíró — meg- kísérli a magyar politikának a védel- mét... Szerinte a magyarok nem akar- ták a háborút; ők nem is tudtak belőle nyereséget húzni — csak a nemzeti- ségek számának és jelentőségének a csökkenését — mondjuk mi!» (1927. 4. évf. 56. 1.)

E sorokban csak épen rá akartunk mutatni a Revue Historique du Sud- Est Européen (1924-től) lapjain ural- kodó tudományos hangra és módra, amelyre választ magyar folyóiratban adni épen olyan lenne, mintha a vád- lott maga elé mormogna valamit, anél- kül, hogy a bíróság megértené. — A választ úgy kell megadni, hogy azt a bíróság, a külföld is megértse.

Pálffy Ilona.

Színházi szemle.

Az ember tragédiájának nemzeti színházi évadkezdő felújítása rendezésben is, játékbán is több újsággal szolgált. Hevesi Sándornak hat éva óta ez már harmadik erőfeszítése a nagy feladat megoldására. Első ízben a költemény eszmei egységének szimbólikus színpadi kifejezését kereste, ellentétben Paulay scenikai megfogalmazásával, ki az egyetemes eszmét realiztikus színpadi cselekvéssel iparkodott a nézők előtt fejleszteni s a műnek e «színszerű»-vé szűkítésével belőle meglehetősen laza tableau-sorozatot, afféle színpadi Leporello-képeskönyvet csinált. Hevesi a bello összefüggést akarta szolgálni s ez némi egyoldalúságba is hajtott: akárhányszor szimbólumot gyanított ott is, hol Madách jelképies kapcsolatra aligha gondolt; több alakot egymás vissza-visszatérő változatává erőltetett igaz ok nélkül, a tömegjelenetek rendezésében pedig szenvelégiség menő mechanizálásba tévedt. De a figyelmet az egyes képekről mégis a mű egészére terelte, a főszálat jól megragadta s a folytonosságot fenyegető hosszú diszletező szüneteket is bravurosán kiküszöbölte.

Vezető elvét a második kísérletben is megtartotta. Hármasság tagolású színpadi építménnyel változatosan használható, de mégis nagy egységet érzetető keretet állított, erre az ötletet a misztériumszínpadtól kapta s ehhez képest a költeményt is valamelyest misztérium-drámául iparkodott értelmezni. Ez a gondolata meggyőzővé nem vált, de a főalakok, a mű gondolati súlyának hordozói, a színpadi képekben való elhelyezkedésükkel most tagadhatatlanul még jobban magukra és mondanivalójukra vonták az érdeklődést. Ezzel különösen az egyes színek prolog- és epilógyszerű szakaszai kerültek kellő hangsúlyhoz.

A legújabb «átrendezés» a régibb próbálkozások bevált eredményeit rendre felhasználja, de valamivel kevesebb theoretikus feltevéssel közeledik a műhöz, kevésbé nyomoz «beletitkolt» szálak után. A merev vonalvezetést némileg meglazítja, ezzel egyet vissza is lép Paulay meiningeni ihletű színpada felé. A szabadabb levegő jót tett a koncepciónak, a madáchi gondolatnak színpadilag lehetséges, egyetemes kiterjedésben való megérzéketésére azért most is éber gond ügyelt. Az elkerülhetetlen rövidítésekben is

készségesen megnyugszunk, legfeljebb az athéni színből nélkülözőzzük a halál nemtőjének megjelenését: enélkül elmarad az engesztelődés zároakkordja. S a bizánci képben sem ejtenék el a bűnbocsánatot áruló barát figuráját. A kritika által nagynehezen kivívott úr-jelenetet pedig semmiképp sem volna szabad törölni: a költemény vezető-gondolata legpregnansabban itt jut szóhoz.

Az új szereposztás majd minden feladatban a színház újabb tagjait foglalkoztatja. A főtríász új megszemélyesítői közül Forgács Antal Ádámjának egyelőre legnagyobb erénye a dikció tökéletes tisztasága és értelmi biztonsága, igen jó az örök bizalom lírai vonásának megéreztetésében is, csak a férfias nagyság tragikuma felé kell még magasodnia. Szabó Margit Évája mintha a Jászai Mari nyomdokaiba igyekezzenék, talán ennek szimbólumául hordja hajában a paradicsomi pávatollat. Erős tragikai akcentusa van egész alakításának, megbecsüli és méltósággal zendíti meg a madáchi igéket, mozgásban is a grandiozitást keresi, e részben csak némi «előírányszótság» ütökzik ki még néha testjátékából. Még az alak érzelmi alapszínét kell magában egységesebben megérlelnie, hogy a változatok ebből szervezesebben sarjadhassanak. Timár Lucifere kiváló értelmi fokon áll, de hiányzik belőle a «szellemország büszke részesés»-nek felsőbbsege, egyes helyeken lankad is, ilyenkor Ádámnak nem szívszorító végzete, inkább csak társalkodó kísérője. Környey Paula Hippíájának szuggesztív ereje nagyszerű lendületet ad a római jelenetnek, a tehetséges Sugár Károly túljátszott figurái viszont ismét a rendező bátor, mérséklő közbelépésére szorulnának.

*

1843-ban a Nemzeti Színház díjat tűzött ki «egy, a magyar népeletről meritett, minden aljasságtól ment, jóirányú, látványos színműért, mely által a köznép is a színházba édesgettetvén, ízlése nemesbíttessék». Ebből a pályázatból került ki Szigligeti *Szökököt katoná*-ja. Kisfaludy kezdeménye után ezzel a darabbal foglalt helyet a színpadon — most már állandóan és egyre sarjadó genealógiai törzskül meggyökerezve — a «magyar népelet». Szigligeti népelete itt még a jobbágyvilág képét örökíti ránk, a kötéllal verbuváló, a harminckét-tornyos Májlandba maséroztató «gyöngyélet»-nek

ránk nézve szinte prehisztórikus mozzanataival. Kisfaludy kotzebuei elemeit itt már Victor Hugo és Dumas «úri romantikájának» színei váltják fel, «nép»-glorifikáló demokratizmusa már a negyvenes évek egyenlőségű lázában fogant. Mindezen nagyapáink is még gyermekifjú fővel hevültek, Petőfi is ebben a darabban lépett utolszor színpadra! A kiegyezéskor előadásainak száma már a százás jubileum küszöbére ért s a nemzeti színpadról huzamosabban azóta is alig került le. Közben a vidéki s a budapesti külvárosi színházak is egyre-másra elvették; nem egy neves színészünk végighaladt művészpályája folyamán a darab minden korosztályú szerepén, Jancsi szabóinából idővel Völgyi generálissá öregedett. Ugyanígy szerezte-váltotta közönségét is, mely e páratlanul szívós színmű által mindmáig rendületlenül «a színházba édesgettetett».

Hanem a kilenc évtized nyomtalanul azért épen nem szállt el fölötte. Kezdetleges technikája, lélektani naívsága magának Szigligetinek későbbi terméséhez mérten is nagyon szembeötöl. Egyes «megrázó» fordulatai (Völgyi s Monti párbajjelenete!) ma a legfegyelmetesebb közönségben is némi parodisztikus hatást keltenek. S ezen semmiféle «újszerű» színészi munkával segíteni nem lehet, e részben a színész legjobban teszi, ha elszántan vállalja a tegnapelőtti stílust. A népi részeknél kevesebb a veszedelem: itt a helyelkülöztetett szimplicítások nem bántók, sőt valami kedves patinájuk van s azonfelül ezeken a szép magyar nóták is sokat lendítenek.

A darab mostani felújítása egészében jó nyomokon halad: a pathétikus «földgökök» kellő komolykodással juttatja szóhoz, a színes epizódelemeket jóízűen, igazi magyar lélekkel. Egyébként szereposztás dolgában új együttesről nem igen lehet beszélni; a mostani előadást, betanulás helyett, inkább csak emlékezőpróbák előzték meg: a közreműködők már majd mind felléptek ugyanezekben a szerepekben. Közülök az «úri renden» Márkus Emilia, Gál és Nagy Adorján «előkelő» triója színjátszói tekintetben is előkelő szinten mozog, a nótás oldalon Nagy Izabella és Cselényi meleghangú, magyarlelkű párját ezúttal is szívesen hallgattuk; a tarka háttérből pedig Pethes Sándor, Pataki, Fehér Gyula, Sugar és Gyergyai egy-egy jó figuráját emelhetjük ki. Korpádiné rikitóan való-

színűtlen alakjában új és igen jó volt M. Iványi Irén: egyéniségének kereketlen természetességével leplezgette jótékonyan a pszichológiai szörnyű örvényeket. Timár Gémesijét is most láttuk először, iparlovagi szellembéltéségében elfogadható volt, de az első felvonásban falusi nótáriusnak falusi sem volt, nótáriusi még kevésbé.

A rendezés eleven, a felfrissített díszletek körül azonban akad némi bökkenő is. Jó a harmadik szakaszbeli Zrínyi-kávéház, hanem az expozícióhoz készült falusi udvar kegyetlenül szűkös, a katonafogdosó bizottság majdhogy kint nem rekedt. Az ugorkafára felkapott Korpádiék pesti szalonjába pedig igazán csak véletlenül kerülhettek a jóízű bútorok s főleg a szép gobelinek, ezek helyébe parvenüék otthonába vásári tükrök, papiros-firle-fancok kívánkoznának.

*

Csiky Gergely — ki Szigligetit egy emberöltőnyi időközzel a színpadi egyeduralomban felváltotta — akkortájt született, amikor a *Szökött katona* keletkezett. Csiky termése már nem nagyapáink, hanem apáink jószágá. S mégis az ő hagyatékát majdnem jobban kikezdté az idő, mint a Szigligetiét. Ez különben érthető is: az irodalomban — a színpadiban legalább mindenestre — a mult stílusa az antikvitás külön varázsával hathat, a félmúlt ellenben igen könnyen csupán ósdinak érzik. Csikyben az egykorú kritikások legkülönbjei, Péterfy Jenő s még néhányan, nagyon is észrevették a nyers elrajzolásokat, a lélektannak az effektusok kedvéért való kerékbetörését, az eszközők s a szélsőséges színek számító keverését, az «esztétikai hatások vegyeskereskedését». A mai kritika pedig e félszázados színműveknek kivált «komoly» mozzanatainak mulhatatlanul megérzi, hogy igazán komolyak a maguk idején sem voltak, hogy sötétségük mögött nem annyira mélység lappang, mint inkább csak üresség. Irónikusan a kortárs-kritikusok «a szurok Rembrandtjának» neveztek Csikyt, s valóban, ma már csak a szurokréteget látjuk, a rembrandti finom mélyüléseket sehol. De azt is csak ma látjuk igazán, hogy igenis van benne valami a Gavarni szelleméből. Karikatúristának csakugyan elsőrangú: rajzában megvan a kegyetlenség s a szeretet, a főlényes élelítés s a cirógató melegség. Darabjainak szövevénye menthetet-

lenül meghervadt, de figurái ma is élnek, színjátkszoí feladatukul meg épen hálásak, csak akadjanak megfelelő személyesítőik. Tudott dolog, hogy Csiky e figurákat jobbra «testhez szabta», munkájában különösen a Paulay-korszak nagy triász: Náday, Ujházi és Vizvári ihlette; ezekkel a készülő szerepeket nem egyszer előzetesen meg is tárgyalta. S heroináihoz is mintegy «adva volt» Helvey Laura s Márkus Emilia egyénisége.

A *Cifra nyomorúság*, mellyel a Kamara-Színház most évadát megnyitotta, ma már — mozgalmas, a valódi motíválását hiányát ügyesen leplező technika mellett — szintén csak ilyen szerepéletet élhet a színpadon. E tekintetben a felújítás ragyogóan sikerült, a játék a színház legmagasabb mértékét mutatta. Bizvást elmondhatjuk, amit bemutatójáról az akkori Pesti Hirlap írt: «Szó nem fér a mai előadáshoz». Ujházi örökében Rózahegyi remekelt, ötleányos, egy forint hús krajcáros diurnistája valóságos élő szobra a már nem is «cifra» nyomorúság örök hősné, a Névtelen Napidíjasnak. Vizvári charge-szerepében Matány Antal mutathatta meg komikai vénájának spontán bőségét, nemcsak vizváriasan mulatságos volt, hanem vizváriasan emberi is. Náday sárosi svihákját Kürthy György vette át, izléses mértéktartással, régi Margitay-kepek levegőjét idézgetve. Lehotay is jó multszázadi regényillusztráció volt: ama bizonyos «hódító férfi.» Patáki József szikár alakja teljes hitellel hordozta a nyelére csavarodott gyászlobogóra emlékeztető irodatiszti habitust, Órodi Ákos pedig az ügyvédi Kaiser-kabátot. Helyén volt a Mihályfi Béla számadáshibákkal vívódó számtanácsosa is. A hölgyek közül a régi otthonába ezzel a szereppel vissza'érő Tőkés Anna kapott igen szép feladatot. Megjelenése gyönyörű volt, játékának nemes egyszerűsége, mély á érzettségé pedig szinte gazdagabb lelkiséget adott az alaknak, mint amennyivel az a Csiky műhelyéből előkerült. Somogyi Erzsé Bellája kedves s ezúttal jólesően ment minden dorosságától. Gömörly Vilma kellemes Zsófi nénijét, M. Iványi Irén és Nagy Teréz viharos Zergnyei kisasszonyait is dícséret illeti. Végül a komikai színjátkszás legelőkelőbb színvonalán áll a Kiss Irén vajszívű «szakácsné-ház»ulajdonosa. Ez a «gibidete Köchin» Csiky vaskos műzsalánok is legszűcsőségesebb teremtményei közé tartozik. Kiss Irén a maga

szeretetre méltóságának melegében jótékonyan feloldta az alakot, érző szívét lopott a félelmetes «mieders»-be, nem csoda, ha feléje aztán a nézőtérrel is szívek dobbantak.

*

A Belvárosi Színház a szomorú szézönvége óta külsőre megcsinosodott, vezetése két jónévi író kezébe került, s ennél fogva a szebb falak közé talán különb szellem is költözik. Az évad és érányító darabnak, Lengyel Menyhért és Karinthy Frigyes *Földnélküly János* című vígjátékának e részben van is valami fogadkozás-zamata. A formailag is új utakon járó darab alapján éles szatíra az üzleties szellemű drámaparosok meg az ezek színpadi «betöréseiben» gyámoltalanságával büntársi részességet vállaló, balek közönség ellen. A színmű dereka egy Jack London-szerű írónak minden «mesés» túlián valószerűtlen élettörténete, de ennek szimbólikus «második arca» is van, mely a keretül szolgáló elő- és utójátékban tükröződik. Ez a keret a drámaírás műhelykérdéseit feszegeti, az inspirációs vonatkozásokban csak úgy, mint lucratív szempontokból. Alapul itt egy szembeötlően Karinthyra valló ötlet kínálkozott, az, hogy: drámaíró és betörő egyformán — kasszára dolgozik. Ez a felületlen csattanó, közepes vice munkaközben a szerzők kezén tagadhatatlanul mélyebbre szüremkedett, néhol épen elevenig is lehatolt. Főbaja, hogy a középponti gondolat eléggé mindvégig nem tisztázódik, a tisztességes íráság védelme zavartalanul ki nem bontakozik. Földnélküly mester a maga százperentes hitelű írói «anyag»-ával lefőzi ugyan a finnyás és «szalonbetörő» kollégákat, de vajjon amit ebből az anyagból alkot, van-e olyan szűzdohányerejű irodalom, aminek befogadására és élvezésére «a mai időkben» revolverrel is kényszeríteni kell az iránytűt vesztett közönséget? Általán, a darabnak bizonyára nem tesz jót, ha vitathatatlanul érdekes, néha valóban szellemesen felvetett, néha hamar-készen előrántott, de majd mindig frappáns gondolatait nagyon is végig-gondoljuk. E helyett bölcsebben tesszünk, ha átadjuk magunkat az irreális színpadi játéknak, melyben megvan az irrealitás feltétlen elfogadhatóságához megkívánt szuggesztív erő s melynek során komolyabb kérdéseknek is megpillanthatjuk legalább is a — bejáratát.

Valószínűségi szempontokkal az alakokhoz sem szabad közeledni. Ezek fogantatásukban hordják a shaw-i és pirandello-i marionettszerűséget, nem életet élnek, hanem szimbolikus szándékokat szolgálnak. Karinthy — valahányszor a multban színpadon próbálkozott — e tekintetben mindig elsodor-tatta léghajóját ködös metafizikai tájak irányába. Most végre «ballon captif»-fal emelkedett fel, a tartóköteleket ezúttal alighanem a Lengyel Menyhért biztosabb és sokszorosan kipróbált színpadi rutinja szolgáltatta. Egyéniségük épen nem egybesimuló, munkájukban jákobi hang és ézsauai kéz ugyancsak sűrű váltakozásban érzékelhető, de bizonyos, hogy: a színpadi deszkákon most mégis csak megállnak a lábukon (Karinthy ezt nyilván úgy írta volna, hogy «az egymás lábán»)... Közös darabjuk talán nem érkezett el pontosan ahhoz a célhoz, amely felé indították, — ha ugyan e cél felől maguk is merőben bizonyosak voltak, ami előttünk nem látszik egészen kétségtelennek. Egy kis nyers őszinteséggel talán tévedésnek is mondhatnók együttes próbálkozásuk eredményét, — se-baj: *írók* tévedését mi még mindig többre becsüljük a színpadainkon jelenleg vigasztalan buzgalommal fúró-ráspolyozó «betörtársaság» tévedhetetlen rosszszeműségénél.

Az efféle színpadi játékok előadása külön stílusérteket, a rendezésben nagy intellektuális biztosságot, a közreműködők részéről önmegtagadó alkalmazkodást kíván. Mindez hiánytalanul megvolt a Belvárosi Színház szép munkájában. Ettől az együtttestől derekas eredményeket remélhetünk. Somlay Arthur tökéletesen tisztában volt vele, hogy mit kell akarnia s érett kézségével meg is valósította, amit akart: a kettős játszma győzelemmel végződött a realitás sakktabláján is, a szimbolikáén is; főszövegnek, szeljegyzetnek egyaránt megadta a kellő hangsúlyt. A Nemzeti Színházból állandó vendégül átszerződ-tetett Radó Mária törekeny egyéniségének nagyon megfelel e kis színpad és meghitt nézőtér. E bátorságosabb környezetben talán temperamentuma is fokozatosan nekibátorodik. Z. Molnár László itt is megmaradt annak a diszkrét komikusnak, aki percnyi hatásokért sohasem ugrik ki a darab stílusából. Keleti László még kissé túlbuzgó epizodista, de eleven színei vannak. Lengyel Vilmos kettős alakítása kettős sikerrel járt. Mály Gerő típusa a min-

denütt otthonos színésznek, kevesen bírnak hozzáfogatón simán «besé-tálni» egy-egy új alakba. Kovács Terus jó megfigyelőnek látszik, kíváncsian várjuk tehetségének újabb színeit.

Rédey Tivadar.

Zenei szemle

A kulturális decentralizáció, a főváros és a vidék között fennálló nagy szellemi szakadék áthidalása mai kultúrpolitikánk egyik legnagyobb, fontos-ságában, a jövőre vonatkozó hatásában ma még szinte áttekinthetetlen gondolata. Hogy milyen égető szükség van zenei szempontból is önálló vidéki kulturális gócpontokra, azt mindenki érzi és tudja, aki csak felületesen is ismeri az ezen a téren mutatkozó hiányokat.

Általános panasz a vidéki zeneiskolák igazgatói részéről, hogy nagyon nehezen vagy épen nem tudnak képzett zenetanárokat kapni. Különösen a magasabb kiképzésre hiányzanak megfelelő tanerők. Ezzel szemben zene-művészeti főiskolánk — főképp a zongora és hegedű tanszakon — ontja magából a hangszertudásban elsőrangú diplomás tanárokat. Tavaly, egyedül a zongoratanszakon, 32 diplomát adtak ki. Kérdezzük, hol nyer alkalmazást ez a rengeteg tanár, akik átlag tizenöt évi nehéz, tetet-lelet őröl tanulás után kikerülnek az életbe, ha ezekből kettő-három se jut évente a vidéki városokba. A tény az, hogy mind a fővárosban óhajt boldogulni. Természetes, hogy azok a fővárosiak, akiket szüleik, otthonuk ideköt, nem szívesen vállalnak vidéken állást, még akkor sem, ha az anyagi előnyökkel kecsegtet, az azonban már rendkívüli kára a magyar zenekultúrának, ha a vidékiek is mindenáron itt akarnak letelepedni. Hosszú tanuló éveik alatt megszokják, megkedvelik a fővárosi életet és nem tudnak többé visszatérni oda, ahonnan elindultak. Inkább itt nyomorognak Pesten, ahol ha nagy szerencsájukra be is jutnak egy magánzeneiskolába tanárnak, a növendéklétszám mostani általános csökkenése miatt alig kapnak egy pár órát, a magántanításra az órási konkurrencia miatt pedig még kevésbé támaszkodhatnak. Mivel a hosszú tanulóévek rendkívüli anyagi áldozatot követelnek a nagy többségtől, akik nem a Főiskolán végezhetik tanulmányaikat s emellett igen bizonytalan és nehéz a megélhetés, ma ott tartunk, hogy a zenei pályát való-

sággal elárasztják azok az elemek, akiknél a pénzkérdés nem játszik olyan nagy szerepet és lassanként teljesen kiszorulnak a magyar úri középosztály gyermekei.

Ilyen körülmények között zenei szempontból is rendkívül nagyfontosságúnak tartjuk azt a nagy szellemi fel lendülést, amelyet főképp *egyetemi* városaink mutatnak. Az egyetemszervezés csak megindítója volt a szellemi ébredésnek, amely lassanként átterjed a kultúra egész területére. Ott, ahol kiváló tudósok, egyetemi tanárok érvényesíthetik tudásukat és megtalálják megfelelő hatáskörüket, azt a várost ezután egy zeneakadémiát végzett művész vagy tanár sem fogja lekicsinyelni, ottani életét keserves száműzetésnek tekinteni. Hiszen alapjában véve a vidékiek «kultúréhsége», amiért a fővárosba vágyódnak, inkább szórakozási éhség. Mert egy vidéki zenetanár hatásköre sokkal nagyobb; pályája sokkal mozgalmasabb, a kultúrának sokkal inkább harcosa, mint a fővárosi zenetanár szürke, gépies, egyoldalú munkája. Nem többet ér-e az, ha ahelyett a sok tucathangverseny helyett, amelyeket itt a fővárosban alkalmá volna meghallgatni, inkább maga rendez tanítványaival hangversenyt, zenés összejöveteleket, szervez kamarazene, ének- vagy zenekari együtteseket, mindmennyi előrelendítőt, élénkítőt a vidéki zeneéletnek? És ahelyett, hogy itt a fővárosban húsz esztendő tölts zenetanítással anélkül, hogy valamirevaló művészi feladathoz jutna, vidéken a legmagasabb kiképzést veszi a kezébe és lehetővé teszi a szegényebb sorsú magyar tehetségeknek tanulmányaik otthoni elvégzését és utódokat nevel a szűkebb haza szellemi megerősítésének munkájára?

Örömmel látjuk Szeged, Debrecen, Pécs, Kecskemét, Győr, Sopron zenei életének élénkülését. Legbiztosabb jele ez annak, hogy megfelelő emberek akadnak már itt is ott is a zenei intézmények élére. Ez azonban még mind kevés. A legjobbak, a legkiválóbbak és nem pedig a selejtések valók arra, hogy azt a lelkes tanulóifjúságot, amely ezekben a városokban nyeri szellemi kiképzését a zenében is a helyes, az eddiginél aktívabb, nagyobb-

igényű fejlődés útjára vezessék. *Debrecen* ősi kollégiuma volt régebbi időben a debreceni zeneélet forrása. Maróthy György, a kollégium nagyhírű tudós professzora 1740 körül megalapítja a főiskolai énekkart, a híres debreceni kántust, majd egy collegium musicomot is szerez, amelynek folytatása a muzsikus deákok zenekara még a szabadságharc előtti időkben is fennállt. A város zeneéletében ugyanilyen fontos feladat vár ma az egyetemi ifjúságra.

Szegednek igen fontos hely jut a jövő magyar zenei életben. A fogadalmi templom most épülő nagyszerű orgonájával predestinálja ezt a várost arra, hogy speciálisan a magyar orgonaművészet gócpontja legyen. Orgonaművészeink körében gyakran halljuk a panaszt, hogy itt a fővárosban a legkisebb megértést sem tapasztalják egy igazán klasszikus, valóban az orgonához, mint a hangszerek királynőjéhez méltó műsorú hangverseny iránt. A főváros inkább külsőséges hangverseny életéből hiányzik az a komolyság, ihlettség, a «genius loci», ami elengedhetetlen Frescobaldi, Buxtehude, Bach, Händel stb. halhatatlan orgonaműveinek élvezetéhez. Szegeden nemsokára készen áll az ország legjobb, legnagyobb orgonája. Magyar és külföldi mesterek hangversenysorozata nevelje Szeged közönségét az igazi, komoly orgonaművészet befogadására, amely valóságos tárháza a fenekölt zenei értékeknek. Csakis Nagy Szeged szélesebbkörű, egyetemi színvonalon álló kulturális fogékonysága s emellett mégis zártabb, sajátos jellege adhatja meg az orgonájához mért szellemi miliőt. Nagyszabású orgonaversenyek rendezése, amely pályadíjjal volna összekötve, még inkább fellendítené rohamosan fejlődő kultúrelétét. Így fogja kitermelni a vidék azokat a speciális kultúrértékeket, amelyek iránt a fővárosnak épen eklekticizmusa miatt nem nagy a fogékonysága, így fog elérkezni a magyar szellem egy magasabb fokú kiegyenlítődéshöz, amelyben a vidék nem Budapest nagyvárosi lárzmájának, hanem a saját szívedobogásának lesz a szócsove.

Prahács Margit.

A NAPKELET minden közleményéért írója felel. A folyóirat szerkesztője: TORMAY CECILE; s. szerkesztője: HARTMANN JÁNOS. A kiadásért felelős: HEGEDŰS ISTVÁN.

Stephanum nyomda és könyvkiadó r. t. — Nyomdaigazgató: KOHL FERENC.